

SLOVAR STROKOVNIH TERMINOV IZ DRUŽBENEGA IN PROSTORSKEGA PLANIRANJA

- AGLOMERACIJA:** je večja strnjena skupina ali gmota prebivalstva, tudi skupina naselij, industrije ali zgradb.
- AGRARNA GOSTOTA:** število kmečkega prebivalstva na ha kmetijskih površin.
- AMBIENT:** okolje z določenimi skupnimi značilnostmi ali karakterističnim okoljem (ruralnim, historičnim, arhitekturnim).
- ANALIZA MOŽNOSTI DRUŽBENEGA RAZVOJA:** je element strokovnih podlag pri urejanju prostora, ki se nanaša na razvojne možnosti v prostoru, upošteva gospodarske in socialne sestavine razvoja, dosedanje namensko rabo zemljišč in dosedanje organizacijo dejavnosti v prostoru ter potrebe za spremembo te rabe kot tudi medsebojne vplive dejavnosti v prostoru, njihove vplive na družbeni razvoj in na naravne in z delom pridobljene vrednote človekovega okolja.
- ANALIZA STROŠKOV IN KORISTI (Cost-benefit analysis):** ovrednotenje naložb glede na stroške in koristi (privatne in družbene).
- ARONDACIJA:** zaokrožitev zemljišč v enoten kompleks v posesti enega lastnika.
- ASANACIJA:** izboljšanje razmer v slabih in nezdravih mestnih predelih.
- BONITETA TAL:** v kmetijstvu ovrednotenje zemljišč za proizvodnjo (predvsem glede na prirodne razmere).
- CENTRALNO NASELJE** (ang. central place, fr. lieu central, nem. Zentralort, rus. miestnij centr): središče, ki opravlja določene terciarne (storitvene) in kvartarne (javne službe) = storitvene dejavnosti.
- CITIZACIJA:** pojav ali proces, ko postaja mestno središče območje poslovnih dejavnosti, prebivalci pa se odseljujejo.
- CONA:** v urbanizmu ozemlje z določenim namenom (z določeno dejavnostjo, npr. industrijska cona).
- CONING:** namenska izraba površin.
- ČETRTO:** mestna četrt: del mesta, v katerem prevladuje ali pa je osredotočena določena dejavnost (mestna funkcija) kot npr. prometna, šolska, stanovanjska četrt.
- ČISTA INDUSTRIJA:** industrija, ki ne škoduje prirodnemu ali družbenemu okolju (nasprotje je umazana industrija).
- ČLOVEŠKA EKOLOGIJA:** veda o odnosu človeka do okolja, zlasti prirodnega.
- DEAGRARIZACIJA:** preslojevanje agrarnega prebivalstva v neagrarne dejavnosti. V širšem smislu sprejemanje mestnega načina življenja, tudi razseljevanje kmečkega prebivalstva.
- DEGRADACIJA:** (okolja, gozda, prsti): razvrednotenje.
- DELOVNA MIGRACIJA:** dnevna ali sezonska migracija zaposlenih, tudi izseljevanje delavcev.

DOBRINE SPLOŠNEGA POMENA: so zemljišča, gozdovi, vode, vodotoki, morje, morska obala, rude in druga naravna bogastva, dobrine v splošni rabi, nepremičnine ter stvari kulturnega in zgodovinskega pomena.

DOGOVOR O TEMELJIH PLANA: je planski dokument, predviden v slovenski republiški zakonodaji, ki ob upoštevanju smernic za pripravo srednjeročnega družbenega plana občine ali republike in na podlagi elementov za sporazumevanje in dogovarjanje o temeljih plana, usklajuje med udeleženci obveznosti glede graditve, širitve oziroma prenove naselij, infrastrukturnih objektov in naprav ter druge posege v prostor v predvidenem obdobju, kot tudi obveznosti glede stavbnih zemljišč, varovanja in razvoja naravnih in z delom pridobljenih vrednot, varovanja in izboljšanja bivalnega in delovnega okolja ter glede namembnosti oziroma spremembe namembnosti v izrabi tal.

DEPOPULACIJA: upadanje števila prebivalcev na določenem območju zaradi odseljevanja.

DEPRESIVNA OBMOČJA: gospodarsko razvitejše regije ali mesta, katerih razvoj je zastal zaradi krize glavne regionalne dejavnosti in zastarelih naprav.

DIVJA GRADNJA: črna, nedovoljena gradnja.

DNEVNA MIGRACIJA: vsakodnevna pot (vožnja) na delo ali v šolo ("Pendlerji", vozači).

DOKUMENTACIJA: (lokacijska, prostorska, tehnična, urbanistična, regionalna) - različne listine ali dokumenti, tudi podatki.

DOLGOROČNI PLAN: je planski dokument, ki določa cilje in splošno usmeritev razvoja gospodarstva in družbe, znanstveni in tehnološki razvoj, spremembe v strukturi proizvodnih sil družbe, regionalni razvoj, prostorski razvoj, vključevanje v mednarodno delitev dela ter razvoj socialističnih samoupravnih odnosov. Sprejemajo ga federacija, republike, pokrajini, nekatere organizacije združenega dela ter (po slovenskem republiškem zakonu) tudi občine za deset ali več let.

DOSTOPNOST: dosegljivost določenega ozemlja s prometnimi sredstvi, tudi časovna oddaljenost.

DRUŽBENA MOBILNOST: sposobnost in pripravljenost prebivalcev, da menjajo bivališče ali, v širšem smislu, spremene svoj socialni položaj.

DRUŽBENE SLUŽBE: javne službe, negospodarske dejavnosti, ki so financirane iz proračuna ali kakšnega drugega vira in namenjene vsemu prebivalstvu.

DRUŽBENI PLAN: družbenopolitične skupnosti (občine, pokrajine, republike ali zveze), je temeljni planski akt, ki se ga sprejema za pet let; določa skupne interese, cilje in naloge gospodarskega in družbenega razvoja, usklajuje odnose v celoti družbene reprodukcije, usmerja celotni materialni in družbeni razvoj ter uvaja ukrepe ekonomske politike in druge ukrepe za uresničitev plana v naslednjem srednjeročnem obdobju.

DRUŽBENI STROŠKI: (angl. social costs): škoda, ki jo povzročajo različni gospodarski objekti z razvrednotenjem okolja, krajine ali socialnimi posledicami.

DRUŽBENO PLANIRANJE: planiranje, ki zajema gospodarske in negospodarske dejavnosti, s katerimi družba določa cilje svojemu razvoju (tudi družbenoekonomsko planiranje).

EKOLOGIJA: nauk o odnosu organizmov do okolja.

EKSTENZIVEN: način kmetovanja, pri katerem obstaja majhna proizvodnja na površinsko enoto. Tudi majhna naložba dela v proizvodnjo, nasprotje intenziven.

EKSTERNA EKONOMIJA - ZUNANJA EKONOMIJA: (zunanje koristi, angl. external economies): koristi, ki jih ima industrijski obrat v gospodarsko razvitejšem predelu zaradi izgradnje infrastrukture, servisov, poslovnih središč itd.

EKSTRAKTIVNA INDUSTRIJA: rudarstvo.

ELEMENTI ZA SAMOUPRAVNO SPORAZUMEVANJE IN DOGOVARJANJE O TEMELJNIM PLANOM (v srednjeročnih družbenih planih): so sestavina v planerskem postopku, predpisanem v slovenski zakonodaji, s katerimi se podpisniki medsebojno uskladijo glede lokacij, namenske rabe, površine in opremljenosti zemljišč, posegov v okolje ter drugih zadev, ki se nanašajo na prostorsko organizacijo dejavnosti in namensko rabo prostora.

FERTILNOST: število novorojenih v odnosu do ženskega prebivalstva v starostni dobi od 15 do 45 leta.

FIZIČNO OKOLJE: v urbanizmu: prirodno okolje in objekti, ki jih je ustvaril človek.

FIZIOGNOMIJA: zunanost, oblikovitost, npr. pokrajine, mesta.

FIZIOGNOMSKE ali NARAVNE REGIJE: regije, ki jih opredelimo na podlagi prirodnogeografskih faktorjev (npr. reliefa, porečij, klime), včasih imenovane tudi "geografske regije".

FOTOGRAFIJA: fotografiranje zemeljskega površja in izdelovanje kart na podlagi tako dobljenih podatkov.

FUNKCIJA: dejavnost, običajno mestne dejavnosti (npr. centralne funkcije, mestotvorne-mestoslužne funkcije).

FUNKCIJSKA (NODALNA) REGIJA: ozemlje, ki je navezano ali gravitira na določeno mesto (mestna regija) ali središče (centralno naselje) zaradi gospodarskih dejavnosti, prometne lege in javnih služb, ki jih takšen center nudi.

FUNKCIONALNA KLASIFIKACIJA: opredelitev mest in drugih naselij, glede na prevladujočo dejavnost.

GABARIT: meje maksimalnega (vertikalnega) profila stavb glede na okolico.

GENERALNI URBANISTIČNI NAČRT: urbanistični načrt, ki obravnava splošne prostorske smernice mestnega območja in je osredotočen na glavne sestavne dele (namembnost površin, prometno omrežje itd.)

GLAVNI PROJEKT: projekt, ki služi za pridobitev soglasja s strani pristojnih organov.

GOSTOTA ETAŽNIH POVRŠIN: razmerje med vsemi etažnimi površinami in površino zemljišča (flur index, Ausnutzungsziffer).

GOSTOTA: prebivalstva, zazidave (razmerje med pozidanimi in nepozidanimi površinami) stanovanj itd.

GOZDOVI S POSEBNIM NAMENOM: služijo rekreaciji, turizmu, znanstvenim raziskovanjem in drugim namenom oziroma so naravna in zgod. znamenitost.

GRADBENA PARCELA: stavbno zemljišče, na katerem stoji oz. je predviden objekt ali naprava in stavbno zemljišče, potrebno za njegovo redno rabo (funkcioniranje).

GRADBENI OKOLIŠ: pojem iz starejše urbanistične zakonodaje in označuje zazidljiva zemljišča.

GRADBENO DOVOLJENJE: upravni akt, ki odobrava na podlagi izdanega lokacijskega dovoljenja, priglasitve nameravanih del in zakolišče dovoljene za graditev.

GRAVITACIJSKO OBMOČJE: območje, ki teži pretežno ali izključno k določeni točki ali središču.

HIERARHIJA CENTRALNIH NASELIJ: razporeditev središč glede na opremljenost, funkcije in pomen.

HIPOURBANIZACIJA: prikrita urbanizacija, kljub velikemu odstotku neagrarnega prebivalstva biva v mestih razmeroma malo prebivalcev (značilnost Slovenije).

HOMOGENA REGIJA: območje, na katerem prevladuje določena gospodarska dejavnost.

IDEJNI NAČRT (PROJEKT): prikaz koncepta regionalne ali urbanistične ureditve ali oblikovne rešitve.

IMPLEMENTACIJA: izvajanje načrta in izdaja predpisov, potrebnih za realizacijo (izvedbo) načrta.

INDUSTRIALIZACIJA: širjenje industrije, industrijske proizvodnje in svojkega industrijskega načina življenja in mentalitete; tudi pospešeno razvijanje industrije.

INDUSTRIJSKA CONA: ozemlje, namenjeno industriji in ustrezno opremljeno z elektriko, vodo, plinom, TT-komunikacijami, prometnimi zvezami in kanalizacijo.

INDUSTRIJSKI KOMPLEKS: aglomeracija med seboj tesno, horizontalno in vertikalno povezanih industrijskih podjetij z veliko zgostitvijo infrastrukturnih naprav.

INERTNOST INDUSTRIJE: odpor obstoječe industrije do dekoncentracije, težnja po nadaljnjem aglomeriranju.

INFRASTRUKTURA: vse institucije, potrebne za normalno proizvodnjo in bivanje (komunalne naprave, energetska omrežja, vodovod, prometno omrežje, komunikacijsko omrežje), v širšem smislu tudi stanovanjski sklad in javne zgradbe za družbene službe.

INPUT - OUTPUT ANALIZA: ekonomska metoda, s katero ugotavljamo zveze ali blagovne (denarne) tokove med dejavnostmi in regijami: koliko vsaka panoga ali regija sprejema - input in koliko daje - output. Te zveze izrazimo v obliki matrike.

INTENZIVEN: v kmetijstvu velika proizvodnja na površinski enoti, ali velika naložba dela v proizvodnjo.

INTERPOLACIJA: vstaviti vmesne vrednosti v niz podatkov.

INVESTICIJE: naložbe (bruto, neto in nove investicije).

INVESTICIJSKI PROGRAM: ekonomsko-tehnični elaborat, ki daje osnovne tehnične in ekonomske podatke za gradnjo ali rekonstrukcijo in utemeljuje njihovo upravičenost in smotrnost.

IZBIRNA KARTA: (ang. sieve map): sintetična karta, do katere pridemo s prekrivanjem (prosojnih) kart s posebnimi podatki. Omogoča izbiro določenih območij (npr. neprimernih za zazidavo).

IZOHRONA: črta, ki povezuje kraje v enaki časovni oddaljenosti od določene točke.

IZPADNICA (VPADNICA): prometno pomembna cesta, ki povezuje mestno središče z obmestjem.

IZRABA TAL: (land use): prikaz namembnosti površin.

JALOVIŠČE: prostor za odlaganje jalovine.

JAVNA RAZGRNITEV: enomesečna predstavitev osnutka prostorskega izvedbene- ga akta na občinskem sedežu, v prizadetih krajevnih skupnostih in zainteresiranih organizacijah združenega dela, združena z javno obravnavo in zbiranjem pripomb in predlogov občanov ali samoupravnih organizacij in prizadetih družbenih dejavnosti.

KARE: del pozidanega ali nepozidanega mestnega zemljišča, obda- nega s štirimi cestami.

KARTIRANJE: v ožjem smislu vrisovanje stanja v prostoru na karto. v širšem pomenu: vnašanje na karto zvez in odvisnosti med pojavi, genezo in funkcijo pojavov (= geografsko karti- ranje).

KATASTER: kartografski in protokolarni prikaz določenega stanja ali pojava v pokrajini (npr. gozdni kataster, kataster vodnih virov, cestnega omrežja, zemljiški kataster). Kataster komunalnih naprav – zbirna tehnična evidenca o komunalnih napravah in objektih v naselju ali mestu.

KATEGORIZACIJA: opredelitev in razvrstitev določene dejavnosti, objektov ali pojavov (zemljišč, cest, vodnih virov).

KLASIFIKACIJA NASELIJ: funkcionalna opredelitev naselij.

KOMASACIJA: zložba ali združevanje razloženih parcel v večje ali enotne zemljiške komplekse.

KOMPLEKSNO PLANIRANJE (ang. comprehensive planning): vseobsežno planiranje.

KOMUNALNA DEJAVNOST: dejavnosti, ki skrbijo za oskrbo mesta ali naselja z vodo, energijo, za odvod odpadkov in smeti in čiščenje ulic, v širšem smislu tudi druge mestne javne službe: mestni potniški promet, gasilska služba, parkiranje, razsvetljava, pokopališka služba, tržnice, kopališča in toplotarne.

KOMUNIKACIJSKO OMREŽJE: vse dejavnosti, ki posredujejo zveze med naselji in v naselju.

KONURBACIJA: (ang. conurbation) ali somestje: več tesno zraščenih naselij ali mest, ki fiziognomsko in funkcijsko tvorijo celoto.

KONTINUIRANO PLANIRANJE: je obveznost organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih skupnosti, da imajo stalne plane za ustrezno obdobje, sprejemajo ukrepe za njihovo uresničevanje, plane po potrebi prilagajajo spremenjenim pogojem in pravočasno pripravljajo plane za naslednje obdobje.

KRAJINA: pejzaž; oblikovanje krajine, valoriziranje ali vrednotenje krajine; krajinarstvo - posebna veja arhitekture in agronomije.

KRAJINSKA ZASNOVA OBMOČJA: postavka v prostorskih sestavinah dolgoročnega plana občine (v slovenski republiški zakonodaji), ki predvideva za območja izven ureditvenih območij naselij, za katera je izražen poseben družbeni interes zaradi krajinskih ali drugih vrednot okolja, planske usmeritve za varovanje in razvoj vrednot človekovega okolja, razvoj dejavnosti v prostoru in njihovo prostorsko organizacijo ter podrobnejšo zasnovo namenske rabe prostora.

KRAJINSKI PARK: območje s prvobitno kultivirano pokrajino, ki jo oblikujejo naravne značilnosti in je pod posebnim varstvenim režimom.

KVARTARNE DEJAVNOSTI: (javne službe): kulturna, prosvetna, socialna, zdravstvena in upravna dejavnost.

LETNI PLANSKI AKT: je planski dokument, s katerim uresničujemo sproti, vsako leto, srednjeročni plan, upoštevajoč pri tem dinamiko uresničevanja ciljev in nalog predvidenih s srednjeročnim planom.

LINEARNO PROGRAMIRANJE: matematična metoda, s katero v ustreznem modelu ugotovimo takšno kombinacijo virov, ki bo dala maksimalen dohodek (npr. ureditev prometa).

LOKACIJA: natančnejša določitev lege objekta, vendar tudi v širšem pomenu npr. industrijska makro in mikrolokacija, lokacija naselij.

LOKACIJSKA DOKUMENTACIJA: upravni akt, s katerim pristojni občinski upravni organ opredeli na območju s "prostorskimi ureditvenimi pogoji" pogoje za poseg v prostor.

LOKACIJSKI NAČRT: oblika prostorskega izvedbenega načrta za posamezne infrastrukturne objekte in naprave.

LOKACIJSKI POSTOPEK: del upravnega postopka, ki ga opravi upravni organ na podlagi lokacijske dokumentacije in na podlagi katerega ugotovi vse okoliščine, ki vplivajo na presojo o izdaji dokončnega upravnega akta - lokacijskega dovoljenja.

LOKACIJSKO DOVOLJENJE: upravni akt, s katerim pristojni občinski upravni organ z veljavnostjo enega leta opredeli na območjih s "prostorskimi izvedbenimi načrti" pogoje za prenos načrtovanih objektov v prostor, za graditev objektov ali za

PLAN: samoupravne organizacije ali skupnosti (teseljne, delovne ali sestavljene organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti) je temeljni

- druge posege v prostor (npr. izkoriščanje rudnih bogastev, vodnogospodarske ureditve, melioracije, urejanje zelenic itd.).
- LOKALNA SKUPNOST:** (krajevna skupnost): sociološki pojem, ki pomeni teritorialno manjšo globalno družbeno skupino, nekakšno družbo v malem.
- MAGISTRALNA CESTA:** glavna prometna žila, pri nas cesta, ki povezuje več republik, mednarodna cesta ali osnovna cesta jugoslovanskega omrežja, tudi regionalna cesta.
- MAKROLOKACIJA:** širši položaj ali lega objekta (nasprotje od mikrolokacije).
- MEGALOPOLIS:** po Mumfordu stopnja v genezi urbane civilizacije, po Gottmannu zelo obsežno urbanistično območje, ki zajema celo več velikih mest.
- MESTNA REGIJA:** območje, ki je z mestom funkcijsko povezano v enoten prostorski organizem.
- MESTOTVORNE DEJAVNOSTI:** (ang. basic activities): dejavnosti v mestu, ki opravljajo funkcije za širše območje in prinašajo mestu dohodek.
- MESTOSLUŽNE DEJAVNOSTI:** (ang. service activities, non-basic activities): dejavnosti, ki služijo mestnim prebivalcem.
- METROPOLITANSKO OBMOČJE:** urbanizirano območje okoli večjega mesta, ki je s središčem tesno funkcijsko povezano (ameriška upravno-teritorialna enota).
- MIGRACIJSKI SALDO:** razlika med številom priselitev (imigracij) in odselitev (emigracij).
- MODEL:** poenostavljen prikaz realnih razmer ali dogajanja, ki se opira na določene ugotovljene zakone in zveze med pojavi.
- MONOCENTRIČNO PLANIRANJE:** plan izdela en sam pooblaščen center.
- NAČRTOVANJE:** določitev ciljev, ki jih želimo doseči, kot tudi nalog in načina, kako te naloge sprovesti, da bi dosegli zastavljeni program.
- NAMENSKA RABA PROSTORA:** ena od pomembnejših postavk v prostorskih sestavinah, s katero določamo območja kmetijskih zemljišč in gozdov, izkoriščanje rud, vodnih virov, naravne in kulturne dediščine, ureditvena območja naselij (območja poselitve in infrastrukturnih naprav), rekreacijska območja, območja za posebne namene, nevarna in ogrožena območja, odlagališča odpadkov, vodnogospodarske ureditve ter območja varovanja naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja.
- NARAVNA IN KULTURNA DEDIŠČINA:** obsega naravne spomenike in znamenitosti ter kulturne spomenike, ki so zaradi svojega družbenega pomena, znanstvenega in turističnega interesa pod posebnim družbenim varstvom in skrbjo.
- NARAVNI REZERVAT:** manjše prvobitno območje ali območje z značilnostmi prvobitne žive in nežive narave, tudi območje s posebno pričevalno in kulturno funkcijo, ki je pod posebnim družbenim varstvom.

- NARAVNI SPOMENIK:** posamezen objekt ali skupina objektov žive ali nežive narave, pogosto pod posebnim varstvom.
- NARODNI PARK:** večje območje s prvobitno ali kultivirano pokrajino, z naravnimi, krajinskimi in drugimi znamenitostmi, ki je zaradi svojega družbenega pomena, znanstvenega ali turističnega interesa, kulturnega, ekološkega ali rekreacijskega pomena pod posebnim varstvenim režimom.
- NASELJE:** večja ali manjša skupina obljudenih hiš; po statističnih navodilih ima skupno ime in urejeno, numeracijo, ki se prične s številko 1.
- NIZKA GRADNJA:** gradbena dela pod zemljo ali na zemeljski površini (kanalizacija, ceste itd.).
- NOVELACIJA:** (urbanističnega načrta): obnova ali časovno posodobitve.
- OBLIKOVANJE KRAJINE, MEST:** ureditev, ki jo izvedemo po enotnih načelih oblikovanja z namenom doseči boljše in lepše okolje in enkratno celoto z lastnim značajem.
- OBMESTJE:** območje okoli mesta, ki je z mestom tesno in redno (vsakodnevno) povezano (ožje vplivno ali gravitacijsko območje).
- OBMOČJA S POSEBNIM NAMENOM:** v regionalnem planiranju so to območja medobčinskega ali nacionalnega pomena (npr. varstvo narave, vodnogospodarska območja, varstvo zalog ali rud itd.).
- OBVEZNI ENOTNI KAZALCI:** so izbor različnih indikatorjev o ekonomskih, socialnih in prostorskih sestavinah, ki se jih uporablja za pripravljanje, sprejemanje in uresničevanje družbenih planov ter za njihovo kontrolo in primerjavo.
- OBVEZNO IZHODIŠČE ZA PRIPRAVO SREDNJEROČNIH DRUŽBENIH PLANOV:** so sestavine dolgoročnega plana družbenopolitične skupnosti, ki se nanašajo na dobrine splošnega pomena, na omrežje naselij in njihova območja, na organizacijo dejavnosti in na zasnovno namensko rabe prostora ter na infrastrukturna omrežja magistralnega in regionalnega pomena.
- OČENJENE MOŽNOSTI IN POGOJI ZA RAZVOJ:** glej analizo možnosti družbenega razvoja.
- ODPADNA VODA:** rabljena voda iz gospodinjstev, tovarnen in drugih obratov, ki je kemično, biološko ali fizično onesnažena.
- OLIGOCENTRIČNO PLANIRANJE:** plan izdela več pooblaščenih centrov s postopnim vsklajevanjem.
- ONESNAŽENJE:** (vode, zraka, okolja): kemično, biološko in fizično kvarjenje prirodnih razmer, v širšem smislu tudi hrup.
- OSREDNJE POSLOVNO OBMOČJE:** (ang. Central business district - CBD): del mestnega središča, kjer je osredotočeno poslovno življenje.
- PARCELACIJA:** zemljiško posestni postopek, pri katerem se razdeli zemljišče na parcele in se določijo gradbene parcele za graditev objektov ali za druge posege v prostor.
- PLAN:** samoupravne organizacije ali skupnosti (temeljne, delovne ali sestavljene organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti) je temeljni

plan družbenoekonomskega razvoja za prihodnjih pet let; obsega pogoje za povečanje dohodka, odnose pridobivanja in razporejanja dohodka, krepitev materialne osnove dela, varstvo življenjskega okolja ter zadovoljevanje skupnih in splošnih potreb.

PODLOGA: karta, na katero nanašamo podatke o regiji ali mestu.

POLEOGEOGRAFIJA: geografija mest ali urbana geografija.

POLICENTRIČNO PLANIRANJE: sistem planiranja, pri katerem pride do veljave soodločanje vseh zainteresiranih institucij različnih hierarhičnih stopenj o nadaljnjem razvoju (nasprotje monocentrično planiranje).

POLICENTRIČNI SISTEM (npr. urbani sistem): med seboj povezani sklop več centrov, ki si medsebojno dele funkcije, vendar tvorijo celoto.

POSEBNO DRUŽBENO VARSTVO: lahko obsega posamezna krajinska območja, predmete narave, značilnosti slovenske obale, rastlinski in živalski svet, območja, ki so namenjena za rekreacijo, morje in morsko obalo, reke, potoke, jezera in njihova obrežja, studence in talno vodo ter zrak; izvaja se ga s splošnimi v zakonih določenimi pogoji.

POSEBNA STRUKTURA: razdelitev zemljišč glede na lastništvo; delitev je izvedena glede na zemljiške kategorije, velikost in razdrobljenost posesti in glede na sektor lastništva.

POTRDITEV (urbanističnega programa, urbanističnega reda itd.): sprejetje ustreznega dokumenta s strani pristojnega organa občinske skupščine.

PRAG - PRAGOVNA TEORIJA (ang. threshold theory): teorija, ki sloni na spoznanjih, da mora mesto (naselje) preseči določeno velikost, da je upravičeno do določenih institucij. Tudi premagovanje določenih pragov v infrastrukturnem omrežju, da bi se mesto lahko dalje razvijalo, kar je mogoče doseči asmo z velikimi naložbami.

PROGRAM: sestavni del regionalnega ali urbanističnega plana, po zakonodaji veljavni do leta 1976, v katerem so na podlagi analize obstoječih razmer navedene družbenoekonomske razvojne smernice, potrebe in težnje ter njihova družbenoekonomska utemeljitev v prostoru.

PROGRAMIRANJE: ocena časa, ki ga potrebujemo za uresničitev plana kot tudi vseh vmesnih etap in ukrepov, da bi dosegli maksimalno učinkovitost.

PROJEKT (načrt, plan): po stari zakonodaji, veljavni do leta 1976, glavni, idejni, urbanistični projekt.

PROSTORSKE SESTAVINE: dolgoročnih in srednjeročnih planov (v zvezni zakonodaji "prostorski načrt") ter letnih aktov se nanašajo na varovanje in smotrno rabo dobrin splošnega pomena in na razvoj dejavnosti v prostoru ter na usklajevanje namenske rabe prostora.

PROSTORSKI IZVEDBENI NAČRTI: planski dokument v prostorskih sestavinah družbenega plana (po slovenski republiški zakonodaji)

urejajo območja, predvidena z družbenim planom za graditev, širitev ali prenovo naselij ter za izvajanje drugih posegov v prostor. S prostorskim izvedbenim načrtom se podrobno določijo urbanistični, oblikovalski, gradbeno-tehnični, tehnološki in drugi pogoji za zagotovitev ustreznih bivalnih, delovnih in proizvodnih razmer ter pogoji za opremljanje s prometnimi, energetskimi, komunalnimi in drugimi infrastrukturnimi objekti in napravami. Zakon razlikuje tri oblike prostorskih izvedbenih načrtov: zazidalni, ureditveni in lokacijski načrti.

PROSTORSKI NAČRT: (v slovenski republiški zakonodaji "prostorski izvedbeni akt") obsega ureditev, organizacijo in uporabo prostora: zemljišč, voda, zraka, infrastrukturnih objektov in omrežij, objektov gospodarskih in družbenih dejavnosti, območij s posebnim namenom ter varstvo in izboljševanje življenjskega okolja.

PROSTORSKA UREDITEV (nem. Raumordnung, franc. aménagement du territoire): dejavnost, ki skuša ob upoštevanju družbenoekonomske strukture in politike zagotoviti najracionalnejšo uporabo prostora v prid vse družbe.

PROSTORSKO PLANIRANJE: interdisciplinarno raziskovanje in usmerjanje ekonomskih in socialnih pogojev v določenem geografskem okolju, ob upoštevanju medsebojnih vplivov in razvojnih tendenc vseh prisotnih faktorjev v tem okolju ali prostoru (ang. town and country planning, franc. aménagement du territoire, nem. Raumordnung ali Orts-, Regional und Landesplanung, rus. planirovka gorodov i rajonov).

RAJONIZACIJA: smotrna členitev prostora (npr. kmetijska rajonizacija); v ruščini regionalizacija.

RAZGRNITEV: javna obravnava urbanističnega dokumenta pred dokončnim sprejetjem. Razgrnitev traja 30 dni.

RAZVOJ IN ORGANIZACIJA DEJAVNOSTI V PROSTORU: ena od najpomembnejših postavk v prostorskih sestavinah, ki opredeljuje naselja z njihovimi funkcijami, velikostjo in medsebojno odvisnostjo, prometno omrežje, energetske vire in omrežje zvez, vodne vire in čiščenje odpadkov, razporeditev stanovanj, storitvenih dejavnosti in proizvodnih dejavnosti.

REGIJA: večje ozemlje, ki ga družijo skupne prirodne in družbene značilnosti, oziroma se pojavi tako med seboj povezujejo, součinkujejo ali prepletajo, da dajejo ozemlju določeno svojskost in celovitost. V regionalnem planiranju izhodišče urejanja, objekt urejanja in vizija bodoče urejene pokrajine.

REGIONALIZACIJA: razdelitev ozemlja na regije na podlagi različnih kriterijev.

REGIONALNI PROSTORSKI PLAN: zvrst ali stopnja prostorskega urejanja večjega ozemlja, ki izhaja iz družbenega plana, vendar upošteva svojske regionalne in druge prostorske pogoje. Vsebuje: družbenoekonomska izhodišča in smernice za go-

- spodarjenje s prostorom, splošne zasnove prometnega in energetskega omrežja in vodnega gospodarstva, namensko porazdelitev površin in družbenoekonomsko utemeljitev plana (po stari zakonodaji do leta 1976).
- REGIONALNO PLANIRANJE:** je premišljeno usklajevanje in načrtovanje socialno-ekonomskega razvoja na obsežnejših območjih (regijah, v medobčinskih skupnostih, občinah, mestnih skupnostih) ob upoštevanju naravnih in socialnih razmer, racionalne rabe zemljišč, naprav, objektov in dobrin splošnega pomena ter varovanja naravnih in z delom pridobljenih vrednot, da bi dosegli smotrno usmerjanje razvoja dejavnosti in njihove organizacije v prostoru ter smotrno namensko rabo prostora, usklajeno s prostorskimi možnostmi in družbenimi potrebami.
- REGIONAL SCIENCE (ang.):** regionalna veda, v bistvu prostorska ali regionalna ekonomija (nem. Raumplanung, ang. regional science).
- REGISTER PROSTORSKIH ENOT:** je evidenca podatkov o naravnih lastnostih prostora, njegovi dejanski rabi ter o predpisanem varovanju prostora in o omejitvah pri posegih v prostor; vodijo ga geodetski upravni organi v družbenopolitičnih skupnostih.
- REKREACIJA:** oddih; rekreacijske površine: zemljišča namenjena rekreaciji (igrišča, parki, gozdovi, itd.).
- RESORNI PLAN:** vejni plan (določene dejavnosti, npr. kmetijstva).
- RURALNO PLANIRANJE:** načrtovanje podeželske ali samo agrarne pokrajine, imenovano tudi rurizem (ang. rural planning).
- SEKUNDARNI SEKTOR:** industrija, rudarstvo, gradbeništvo in proizvodna obrt. Nekateri štejejo tudi promet v to skupino dejavnosti.
- SEKUNDARNO BIVALIŠČE:** bivališča, ki jih imajo posamezniki ali organizacije za rekreacijo (letovanje, počitek, zdravljenje itd.).
- SISTEMI AGRARNE IZRABE TAL:** prevladujoči način kmetijskega gospodarjenja, kot izhaja iz pomena in razporeditve kmetijskih kategorij in kmetijskih kultur ter proizvodnje.
- SKUPNI PLAN:** sprejemajo v organizacijah združenega dela, ki sestavljajo tehnološko enotni sistem (skupnost jugoslovanskih železnic, skupnost pošt, telefonov in telegrafov, skupnost jugoslovanskega elektrogospodarstva) ali druge organizacije združenega dela, ki tvorijo reprodukcijsko odvisne celote.
- SKUPNI RAZVOJNI PROGRAM:** je neobvezen planski dokument organizacij združenega dela, ki podaja program razvoja dejavnosti in proizvodnje ter je lahko temelj za njihove plane.
- SKUPNI TEMELJI ZA PRIPRAVO SREDNJEROČNIH DRUŽBENIH PLANOV:** enoten planski akt v organizacijah združenega dela (temeljnih, delovnih ali sestavljenih), ki obsega pogoje in možnosti za povečanje dohodka, cilje in naloge poslovne in razvojne politike, medsebojne obveznosti, odnose pri pridobivanju in razporejanju dohodka, krepitev materialne osnove dela in združevanje sredstev, varstvo okolja in skupne potrebe.

- SLUM:** prenaseljeni stanovanjski predeli s skrajno skromnimi življenjskimi razmerami in opremo.
- SMERNICE** za pripravo dolgoročnega oziroma srednjeročnega plana: so temelj za določanje razvojnih ciljev in nalog subjektov planiranja ter za pripravljanje in sprejemanje planov samoupravnih organizacij in skupnosti ter planov družbenopolitičnih skupnosti.
- SOČASNO PLANIRANJE:** je istočasno ali hkratno pripravljanje planov, usklajevanje planov v odnosih medsebojne odvisnosti, določanje skupnih interesov in ciljev in sprejemanje planov organizacij združenega dela, drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ter planov družbenopolitičnih skupnosti.
- SOSESKA:** krajevna ali stanovanjska skupnost, samoupravna skupnost občanov, tudi osnovna organizacijska enota v urbanističnem planiranju naselij.
- SPALNO NASELJE:** naselje, v katerem prebivalci prvenstveno bivajo in je brez lastnih dejavnosti, prebivalci odhajajo na delo izven kraja.
- SPOMENIK OBLIKOVANE NARAVE:** objekt ali površine, nastale z vrtnim ali parkovnim oblikovanjem.
- SPOMENIŠKO VARSTVO:** družbena služba, ki varuje in skrbi za prirodne in kulturne spomenike.
- STAVBNO ZEMLJIŠČE:** zazidano ali nezazidano, je z družbenim planom namenjeno graditvi objektov in naprav ali pa so na njem že zgrajeni objekti ali naprave z izdanim predpisanim dovoljenjem za graditev.
- STOPNJA URBANIZACIJE:** odstotek prebivalstva, ki živi v mestih.
- STORITVENE DEJAVNOSTI:** terciarne (storitvene) in kvartarne dejavnosti (javne ali družbene službe).
- STRUKTURA:** sestava (struktura prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj, potrošnje, itd.). Tudi osnovne gospodarske dejavnosti (infrastruktura - struktura - superstruktura).
- STROKOVNE PODLAGE:** so osnova za odločitve pri urejanju prostora; vsebujejo analizo možnosti družbenega razvoja ter druge raziskave, študije ali projekte o naravnih lastnostih prostora ter o razvojnih možnostih v prostoru.
- SUBJEKTI PLANIRANJA:** so organizacije združenega dela (temeljne, delovne in sestavljene), samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti in družbenopolitične skupnosti (občine, mestne skupnosti, pokrajini, republike, federacija).
- SUBURBANIZACIJA:** proces razseljevanja mestnega prebivalstva v obmestje.
- SUPERSTRUKTURA:** negospodarske dejavnosti kot šolstvo, uprava, zdravstvo itd.
- TEORIJA O EKONOMSKI OSNOVI** (ang. economic base theory): teorija, ki deli vse gospodarske dejavnosti v regiji ali mestu na zunanje (eksogene), ki prinašajo dohodek od prodaje ali storitev izven regije, in na notranje (endogene), ki ustvarjajo dohodek znotraj regije.

TRAJNO VAROVANI GOZDOVI: so gozdovi, v katerih bi s posegi ogrozili njihovo varovalno vlogo (pred erozijo, hudourniki, plazovi, vetrom).

URBANISTIČNA ZASNOVA NASELJA: postavka v prostorskih zasnovah dolgoročnega plana občine (v slovenski republiški zakonodaji), ki določa za ureditvena območja naselij ali mest planske usmeritve glede razvoja dejavnosti v prostoru in zasnovo podrobnejše namenske rabe prostora.

URBANISTIČNA ZAKONODAJA: Zakon o urbanističnem planiranju (UL SRS 16/67-285), Zakon o regionalnem prostorskem planiranju (UL SRS 16/67-284), Odlok o določitvi objektov širšega regionalnega pomena za urbanizem (UL SRS 30/67-449). Zakon o urejanju prostora (UL SRS 18/84-930), Zakon o urejanju naselij in drugih posegih v prostor (UL SRS 18/84-931), Zakon o stavbnih zemljiščih (UL SRS 18/84-932), Navodila o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (UL SRS 20/85-941).

URBANISTIČNI DOKUMENTI: urbanistični program, urbanistični načrt, urbanistični red (po stari zakonodaji iz leta 1976).

URBANISTIČNI NAČRT: dokument, ki določa podrobnejše ekonomsko tehnične osnove za ureditev mestnega območja in okolice ali za posamezna naselja (po slovenski zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNI PROGRAM: dokument, ki daje na podlagi znanstvenih in strokovnih dognanj in družbenega sporazuma občanov družbeno-ekonomske in prostorske smernice za urejanje mesta in okolice (po stari zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNI RED: uradni dokument, ki ureja območja, ki jih ni zajel urbanistični načrt, to je predvsem podeželje (po stari zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNO NAČRTOVANJE: znanstveni in oblikovalski postopek, temelječ na socialnih, gospodarskih in zlasti tehničnih spoznanjih in družbenih potrebah, s katerimi načrtujemo naselja in druge posege v prostor ter zagotavljamo racionalno rabo zemljišč, objektov in naprav, premišljeno razporeditev in usklajenost z drugimi dejavnostmi v prostoru.

URBANIZACIJA: proces večanja in nastajanja novih mest, naraščanje mestnega prebivalstva, prevzemanje mestnega načina življenja in opreme na podeželju.

URBANIZEM: dejavnost, ki obsega raziskovanje, načrtovanje in izgradnjo mest in naselij, v širšem pomenu besede tudi vse prostorsko načrtovanje.

UREDITVENI NAČRT: oblika prostorskega izvedbenega načrta, s katerim izvajamo prenovo, dopolnilne gradnje in komunalno asanacijo v ureditvenih območjih naselij in drugih poselitvenih območjih ter druge posege v prostor.

UREDITVENO OBMOČJE NASELJA (ali skupine med seboj prostorsko in funkcionalno povezanih naselij): je zaokrožena celota neodvisnih dejavnosti v prostoru z enotnimi naravnimi in z delom ustvarjenimi lastnostmi ter zajema strnjeno pozidane

površine in druge površine obstoječega naselja ter nove površine, ki so namenjene za predvideni razvoj naselja ali skupine naselij.

UREJANJE DRUGIH POSEGOV V PROSTOR: je urbanistično načrtovanje infrastrukturnih objektov in naprav ter drugih trajnih sprememb prostora zunaj ureditvenih območij naselij, določanje pogojev za prenos načrtovanih posegov v prostor ter urbanistični nadzor nad njihovim izvajanjem.

UREJANJE KRAJINE: oblika vrtno ali parkovne arhitekture, povezane s kmetijstvom ali gozdarstvom ter drugimi naravoslovnimi in družboslovnimi vedami, ki na estetski, humani in racionalni način oblikuje pokrajino oziroma posege v njo.

UREJANJE NASELIJ: je urbanistično načrtovanje graditve, širitve in prenove naselij, določanje pogojev za prenos načrtovanih objektov in naprav v prostoru ter urbanistični nadzor nad njihovim izvajanjem.

UREJANJE PROSTORA: je varovanje dobrin splošnega pomena in skrb za njihovo smotorno rabo, usmerjanje razvoja dejavnosti v prostoru in njihove prostorske organizacije ter določanje namenske rabe prostora tako, da je usklajena s prostorskimi možnostmi in družbenimi potrebami.

VALORIZACIJA: vrednotenje (pokrajine, naselij, okolja itd.).

VODNO GOSPODARSTVO: gospodarska dejavnost, katere namen je smotorno upravljanje in izkoriščanje vodnih virov (pitna voda, melioracije, namakanje, urejanje voda itd.).

VPLIVNO OBMOČJE: ozemlje, ki je funkcijsko navezano na določeno mesto (tudi gravitacijsko območje).

VRTNO MESTO (GARDEN CITY): mesto (po zamisli angleškega arhitekta Howarda) v zelenju in parkih, kombinacija mesta in vasi.

VSEOBSEŽNO (KOMPLEKSNO) PLANIRANJE (ang. comprehensive plan): dokument, ki združuje vse resorne plane panog in vsklajuje družbeno in prostorsko planiranje.

ZADEVE SPLOŠNEGA POMENA: so tiste, ki se financirajo iz proračunov družbenopolitičnih skupnosti; med nje sodijo med drugim zadeve urejanja prostora, izenačevanje pogojev gospodarjenja in skladnega razvoja.

ZAVAROVALNO OBMOČJE: ozemlje, na katerem velja poseben urbanistični režim ali prepoved gradenj in spreminjanje okolja.

ZAZIDALNI NAČRT: oblika prostorskega izvedbenega načrta, s katerim urejamo nova naselja, posamezna območja znotraj ureditvenih območij naselij ter turistična in industrijska naselja zunaj ureditvenih območij naselij.

ZBIRNA KARTA: v urbanistični dokumentaciji sumarni prikaz celotne izrabe tal v sedanosti in prihodnosti kot tudi ureditve prostora.

mag. geog., asistent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta,
Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškarčeva 12, glej izvidek
na koncu Obzornika

ZEMLJIŠKA POLITIKA: politika prometa z zemljišči in urejanje izrabe zemljišč; preprečevanje zemljiške špekulacije (neupravičeno in nedovoljeno bogatenje pri kupčevanju z zemljišči).

ZGOSTITVENA OBMOKČJA: območja, kjer je zaradi ugodnega položaja prišlo do velike zgostitve prebivalstva, industrije in različnih drugih uporabnikov prostora. Potreba po posebnem režimu (ang. congested regions, nem. Ballungsräume).

dr Igor Vrišer

Opomba: Del terminov in njihove razlage je bil povzet iz dela "Urbanistični terminološki slovar", Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1971.